

Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva Slovenska

Iveta PAUHOFOVÁ – Michal PÁLENÍK*

Income Situation and Consumer Habits Formation in Slovak Republic

Abstract

One of the goals of this paper is to give a view of convergence of Slovakia to EU average with comparison to other new EU member countries. This is important to determine further possibilities of changes in households' income and expenditure structure and height. Past changes in consumption are studied, in connection to development of income distribution as well as structure of income and expenditures of Slovak households. Study is made in connection to period from year 1993. Since this time, several articles with similar subjects were published.

Keywords: *households income and expenditures, consumption, households behavior, family economics, consumer choice, saving, regional income of households*

JEL Classification: D10, D12, D31, D91, E21, E31, H31, R19, R21

Úvod

Rozširovanie Európskej únie (EÚ) je predpokladom vzájomnej užšej kooperácie jej členských štátov a tá determinuje smerovanie ich hospodárskeho a sociálneho vývoja. Vstupom Slovenska do EÚ v roku 2004 sa otvárajú nové možnosti nielen v oblasti formovania dôchodkov, ale aj zmien v spotrebiteľských zvyklostiach obyvateľstva. Základná báza pre zmeny v dotknutých oblastiach bola na úrovni Slovenska daná rokom 1989, odkedy je možné sledovať realizovanie jednotlivých reforiem. Tie vytvárajú predpoklady na určité miesto slovenskej ekonomiky, ako aj životnú úroveň jeho obyvateľstva v rámci členských štátov Európskej únie.

* Ing. Iveta PAUHOFOVÁ, CSc. – Mgr. Ing. Michal PÁLENÍK, Prognostický ústav SAV, Šancova 56, 811 05 Bratislava, 1; e-mail: progivpa@savba.sk; progpale@savba.sk

Očakávania obyvateľstva v súvislosti s členstvom v EÚ sa menia, predovšetkým vo väzbe na vnútorné problémy ekonomiky, a sú spojené s aplikovaním reformných krokov v jednotlivých odvetviach. Silnejú v podnikateľskej sfére napríklad vo vzťahu k možnostiam využívania štrukturálnych fondov, slabnú v skupinách obyvateľstva, ktoré nemajú možnosť výraznej mobility, ani priamych väzieb na finančné a kultúrne „kanály“ mimo Slovenska.

Postupne sa formuje nová štruktúra príjmov a výdavkov, ktorá sa rozdielne profiluje v jednotlivých skupinách domácností v regiónoch Slovenska. Vo vývoji štruktúry príjmov a výdavkov domácností možno po roku 1989 registrovať istý predstih zmien v oblasti štruktúry príjmov pred zmenami v oblasti štruktúry výdavkov. Najskôr sa začala transformovať štruktúra príjmov, ktorá sa vyznačovala väzbou na zmeny vlastníckych pomerov a s tým súvisiacou kapitalizáciou dôchodkov. Súbežne sa zvyšoval podiel sociálnych príjmov z dôvodu zmien na trhu práce podľa vývoja nezamestnanosti. Štruktúra výdavkov postupne konverguje k štruktúram typickým pre staré členské štáty EÚ, klesá podiel výdavkov za potraviny a rastie podiel výdavkov za bývanie a dopravu. Tieto zmeny sa však uskutočňujú pri výrazne rozdielnej úrovni dôchodkov domácností na Slovensku a v starých členských štátoch EÚ.

Vo všeobecnosti možno hovoriť o zmenách, ktoré obyvateľstvo očakáva v pozitívnom, ale i negatívnom smere. Pozitívom sa javí postupný rast hladiny dôchodkov v súvislosti s výraznejšími možnosťami uplatniť sa aj na trhu práce v rámci ostatných členských štátov EÚ, ako aj postupné stabilizovanie cenovej hladiny spotrebiteľských tovarov a služieb. Negatívne očakávania sú artikulované predovšetkým z roviny nízkopríjmových domácností, ktoré reprezentujú významnú časť domácností v SR. Ide o neistotu v zabezpečovaní základných životných potrieb súvisiacich najmä s bývaním.

Ambíciou autorov príspevku je poskytnúť obraz o konvergovaní Slovenska k priemeru EÚ v kontexte hospodárskeho vývoja v rámci komparácie s novými členskými štátmi, ako aj s celkovou úrovňou EÚ. V tejto súvislosti je zistenie pozície Slovenska zaujímavé na určenie ďalších možností a rozsahu zmien v oblasti formovania dôchodkov a spotreby obyvateľstva. Na úrovni ekonomiky Slovenska sa skúmajú zmeny v manévrovacom priestore pre spotrebu, a to tak v tvorbe a rozdelení dôchodkov, ako aj v štruktúre príjmov a výdavkov za vybrané domácnosti. Východiskom a porovnávacími parametrami pri skúmaní dotknutých oblastí sú výsledky analýz z predchádzajúceho obdobia, ktoré chronologicky identifikovali zmeny vo vývoji spotrebiteľského správania obyvateľstva v transformačnom období. Sú súčasťou prác publikovaných od roka 1993 buď ako prognózy, alebo práce tematicky orientované na dôchodkovú situáciu obyvateľstva a jeho spotrebiteľské zvyklosti. V stati sa využívajú oficiálne publikované údaje (ročné, štvrťročné a mesačné časové rady) i tzv. mäkké dáta.

1. Hospodársky vývoj v kontexte s príjmami a výdavkami obyvateľstva

Úroveň dôchodkov,¹ ako aj spotreba² obyvateľstva závisí od celkového hospodárskeho a cenového vývoja. V kontexte so základnými makroekonomickými ukazovateľmi vývoja uvádzame v tabuľke 1 komparatívny pohľad na ďalšie nové členské štáty EÚ i EÚ ako celok. Porovnávanie umožňuje identifikovať pozíciu slovenskej ekonomiky v rámci skúmaných krajín a predikovať niektoré zmeny pri formovaní spotreby obyvateľstva.

Tabuľka 1

Vývoj HDP, konečnej spotreby obyvateľstva a inflácia (v %)

	Priemerné ročné tempo rastu HDP (s. c. 1995 = 100)		Priemerné ročné tempo rastu konečnej spotreby domácností (s. c. 1995 = 100)		Podiel HDP v PPS* /obyv. na EÚ 25**		Inflácia
	1999 – 2004	2002 – 2006***	1999 – 2004	2002 – 2006***	1999	2004	1999 – 2004
Česká rep.	2.81	3.48	3.48	3.58	65.7	69.8	2.6
Estónsko	5.4	6.14	8.80	6.38	41.1	50.3	3.75
Lotyšsko	6.75	7.30	10.00	10.00	34.2	43.7	3.5
Litva	5.24	7.09	9.49	10.36	37.7	48.0	0.5
Maďarsko	3.95	3.64	7.80	4.90	52.5	61.7	8.2
Poľsko	3.26	3.87	3.33	3.82	45.6	47.4	4.7
Slovinsko	3.76	3.62	1.76	3.38	73.9	78.5	7.85
Slovensko	3.64	4.94	2.61	3.27	47.2	53.9	8.9
EÚ 25	2.10	1.74	1.67	1.47	100.0	100.0	2.3

Poznámky: *PPS – Purchasing Power Standards – parita kúpnej sily; v ukazovateli sú eliminované cenové rozdiely medzi porovnávanými krajinami.

** EÚ 25 = 100.

*** Prognóza.

Prameň: Vypočítané z [3].

Ako vyplýva z tabuľky 1, vedúcu pozíciu v priemernom ročnom tempe rastu hrubého domáceho produktu (HDP) majú pobaltské štáty.³ Nie je to len za obdobie do roka 2004, ale pokračovanie tohto trendu uvádzajú aj prognózy do roka 2006. Druhú skupinu tvoria krajiny, ktorých priemerné ročné tempo rastu HDP neprekročilo hranicu 4 %, medzi ktorými je aj Slovensko. Pri prognózovaných hodnotách len za Slovensko je však tempo výraznejšie.⁴

¹ Dôchodkom všeobecne treba rozumieť nielen súčasný príjem jednotlivca, ako osobný dôchodok za deň, resp. mesiac, ale aj veľkosť a likviditu celého jeho bohatstva.

² Spotreba zahŕňa výdavky na životné potreby jednotlivca, pričom ide o okamžitú, ale aj odloženú spotrebu.

³ Najdôležitejším faktorom zabezpečujúcim vysoké tempo hospodárskeho rastu bolo oživenie investícií, pri náraste podnikateľskej dôvery najmä v roku 2004.

⁴ V roku 2004 Slovensko zaznamenalo spomedzi nových členských štátov EÚ najvyšší hospodársky rast, ktorý bol výsledkom jedine rastu domáceho dopytu.

Spomaľovanie tempa do roka 2006 možno registrovať za Maďarsko⁵ a minimálne aj za Slovinsko.⁶ Vo vzťahu k hodnotám za EÚ ide o vývoj zásadne progresívny, v smere výrazného hospodárskeho rastu za nové členské štáty, pri spomalení tempa rastu za EÚ 25. Uvedené hodnoty korešpondujú s hodnotami za HDP v PPS na obyvateľa. Čím je krajina v tomto ukazovateli vzdialenejšia od priemernej hodnoty za EÚ 25, tým je tempo rastu jej HDP výraznejšie, a naopak (napr. Slovinsko). Špecifickým príkladom je Poľsko. Jeho „slabá“ pozícia v roku 1999 a len minimálny posun v roku 2004 v ukazovateli HDP v PPS na obyvateľa sú dané aj veľkosťou ekonomiky. Pre typ veľkej a otvorenej ekonomiky, v porovnaní s ostatnými, je charakteristické len pomalé a postupné spracúvanie rozvojových impulzov.

Oficiálne odborné kruhy prezentujú dočasnosť pôsobenia rozvojových impulzov a predpokladajú ich vyčerpanie približne v roku 2006, resp. 2007. Znamená to, že v ďalšom období sa budú využívať iné, kvalitatívne odlišné.⁷ Ktoré krajiny ich budú využívať na zrýchlenie tempa rastu HDP výraznejšie? Tie, ktoré sú vzdialenejšie od priemeru EÚ, alebo tie, ktorých ekonomická základňa je silnejšia a stabilizovanejšia? Želateľným je vyrovnanie rozdielov a zabezpečenie vyváženého ekonomického vývoja. V prípade, ak sa rozvojové impulzy v novej kvalite premietnu do zrýchlenia hospodárskeho rastu silnejších ekonomík, bez výraznejšieho posunu slabších, je možné očakávať nielen prehlbovanie regionálnych disparít v rámci nových členských štátov, ale i vytvorenie skupiny silných a slabých ekonomík v rámci Európskej únie so všetkými negatívnymi dôsledkami v sociálnej oblasti.

„Vzdialenosť“ Slovenska od priemeru EÚ 25 v ukazovateli HDP v PPS na obyvateľa sa evidentne znižuje. V rebríčku nasleduje za Slovinskom, Českou republikou a Maďarskom. Táto pozícia je prejavom úspešného hospodárskeho vývoja, v ktorom sa, najmä v posledných štyroch rokoch, využili rozvojové impulzy v podobe investícií.

Na druhej strane nemožno opomenúť „tvrdosť dopadov“ jednotlivých reforiem na sociálnu stratifikáciu spoločnosti, ktorá sa premieta do prehlbovania rozdielov aj v spotrebe v jednotlivých typoch domácností. Tieto disparity majú výrazný regionálny charakter.

⁵ Pre ekonomiku je charakteristické vyčerpanie efektov ekonomickej reformy v roku 2002 a celkové zmrazovanie miezd, čo sa premieta aj do prognózovania zásadného spomaľovania tempa rastu konečnej spotreby domácností do roka 2006.

⁶ Silnejšia ekonomická základňa krajiny postupne vyčerpáva existujúce rozvojové impulzy, čo sa premieta v minimálnom spomalení tempa rastu HDP do roku 2006. Predikovanie výrazného zrýchlenia tempa rastu konečnej spotreby domácností je založené na predpoklade zvýšenia zadĺženia obyvateľstva, t. j. zvýšenia úrovne čerpania úverov domácnosťami.

⁷ Ich programovanie na národných úrovniach sa začína v roku 2005, priority a stratégia na dosiahnutie spoločných cieľov EÚ sa majú stanoviť do polovice roka 2006.

2. Peňažné príjmy a výdavky obyvateľstva

Skúmanie vývoja veľkosti dôchodkov obyvateľstva je rozhodujúce pri analýze ich vplyvu na vytváranie istých stereotypov jeho správania. Ide o dlhodobý aspekt vplyvu. Zároveň je dôležité zisťovať, ako sa formujú dôchodky z pohľadu stability príjmov.⁸ Vývoj bežných príjmov obyvateľstva, HDP, inflácie a nezamestnanosti dokumentuje tabuľka 2.

Tabuľka 2

Vývoj bežných príjmov obyvateľstva, HDP, inflácie a miery nezamestnanosti

	2001	2002	2003	2004
Nominálne bežné príjmy (v mld Sk)	837.9	907.95	962.9	1 039.5
Nominálny HDP * (v mld Sk)	1 009.9	1 098.65	1 201.2	1 325.5
Miera inflácie (v %)	6.5	3.4	9.3	5.9
Miera nezamestnanosti (v %)	19.2	18.5	18.7	18.1

Poznámka: * Revidované údaje ŠÚ SR.

Prameň: Vypočítané z [1; 4; 5].

V období 2001 až 2004 rástol nominálny HDP rýchlejším priemerným ročným tempom, a to o 2 percentuálne body (p. b.) ako rástli nominálne bežné príjmy domácností. Pri skúmaní dlhšieho obdobia, t. j. od roka 1998, je tento rozdiel len 0,9 p. b. Znamená to, že po roku 2001 sa zrýchlila dynamika hospodárskeho vývoja a vplyv na formovanie dôchodkov domácností v porovnaní s predchádzajúcim obdobím bol miernejší. S tým korešponduje aj znižovanie podielu bežných príjmov domácností na dôchodkoch vytvorených v národnom hospodárstve po roku 2001.⁹

Podľa [6] možno v roku 2005 očakávať také formovanie dôchodkotvorných procesov v ekonomike, ktoré by malo viesť k miernemu zlepšeniu dôchodkovej vybavenosti domácností. Predpokladá sa len mierne zvýšenie regulovaných cien a žiadne výrazné zmeny v oblasti nepriamych daní, čo by malo znížiť infláciu na úroveň 4 %.¹⁰ Výrazne optimistické predpovede sú aj v oblasti znižovania nezamestnanosti na úroveň 15,9 %, ¹¹ čo by spolu s rastom produktivity práce malo spôsobiť vysoký a stabilný rast konečnej spotreby domácností. Uvedený vývoj by mal sledovať plnenie kritérií konvergenzie Slovenska v rámci EÚ.¹²

⁸ Skúma sa pomer medzi stabilnými a variabilnými príjmami vo väzbe na rozhodovanie obyvateľstva o spotrebe a úsporách, čo je predmetom teórie permanentného dôchodku [4].

⁹ V roku 2002 predstavoval tento podiel 82,6 %; v roku 2004 už len 78,4 %. V roku 1998 to bolo 82,4 %.

¹⁰ Podľa ďalších zdrojov ide o optimistickú prognózu.

¹¹ Vzhľadom na očakávaný nárast investícií.

¹² Európska komisia v *Správe o konvergencii* v roku 2004 konštatovala splnenie iba jedného kritéria, a to v dlhodobých úrokových mierach. Realizovanie reforiem si vynútilo také administratívne opatrenia, ktoré sa podieľali na cenovom raste 75 – 82 %, a tým sa nezabezpečilo kritérium stabilizovania cien.

Vzhľadom na vývoj makroekonomických indikátorov uvedených v tabuľke 2 a aj v kontexte s predchádzajúcim obdobím a predikciami na rok 2005 je veľmi zložité, ak nie nemožné, zistiť, ako sa u obyvateľstva mení pomer stabilných a variabilných príjmov.¹³ Dá sa predpokladať, že ešte stále sa neočakávajú dlhodobé zmeny príjmu v pozitívnom smere vo veľkej časti obyvateľstva, a teda do permanentného dôchodku sa zahŕňa len menšia časť prírastku príjmov a spotreba sa odvodzuje od priemerných príjmov v minulosti. V jednom smere je však možné v súvislosti so skúmaním zmien v stereotypoch správania obyvateľstva predpokladať zmenu k lepšiemu. V oblasti variabilných príjmov sa v ostatných rokoch registruje markantný nárast celkového objemu spotrebných úverov, spojených predovšetkým s bývaním.¹⁴

Istý pohľad na zmeny vo vývoji štruktúry bežných príjmov a výdavkov obyvateľstva dáva tabuľka 3.

T a b u ľ k a 3

Štruktúra bežných príjmov a bežných výdavkov obyvateľstva v SR (v %)

	2001	2002	2003	2004
Odmeny zamestnancov	51.5	51.4	51.3	51.3
Hrubý zmiešaný dôchodok	26.7	26.8	27.5	27.8
Dôchodky z majetku	3.9	3.6	3.0	3.5
Sociálne dávky	14.8	14.8	14.9	14.3
Ostatné bežné transfery príjmové	3.1	3.4	3.3	3.1
Bežné príjmy	100.0	100.0	100.0	100.0
Dôchodky z majetku	2.2	2.3	2.6	3.6
Bežné dane z dôchodkov z majetku	19.4	20.1	20.0	17.8
Sociálne príspevky	68.5	67.3	67.8	68.9
Ostatné bežné transfery výdavkové	9.9	10.3	9.6	9.7
Bežné výdavky	100.0	100.0	100.0	100.0

Prameň: Vypočítané z [1].

Vzhľadom na vývoj štruktúry bežných príjmov domácností v období pred rokom 2001 do roka 1993 podľa [7; 8; 9] možno vývoj do roku 2004 hodnotiť pozitívne predovšetkým v oblasti hrubého zmiešaného dôchodku. Je reprezentovaný dôchodkami z podnikania a dôchodkami z pracovnej činnosti podnikateľov. Od roka 1993 ich podiel permanentne rastie. Do roka 2004 sa zvýšil o 10,7 p. b.

¹³ Ide predovšetkým o vysokú mieru nezamestnanosti, len jej postupný pokles a vysoký podiel dlhodobo nezamestnaných osôb. Významným dôvodom ťažkostí pri odhadovaní tohto pomeru je aj variovanie reforiem.

¹⁴ Približne 60 % spotrebných úverov predstavujú hypotekárne úvery. Nejde pritom len o splnenie si životných cieľov „tu a teraz“, ale aj o dôsledok výraznej dôchodkovej obmedzenosti u obyvateľstva, ktoré nedokáže existujúcim objemom bežných príjmov zvládnuť nevyhnutnú obnoviteľnosť vybavenia domácností. Tento vývoj však v sebe nesie riziká, ktoré sa pri nestabilite príjmov môžu premietnuť do výrazného zadlženia domácností, čo je v súčasnosti takmer bežným javom i vo vyspelejších ekonomikách.

Podiel pracovných príjmov, ktoré reprezentujú odmeny zamestnancov, do roka 1997 rástol, následne vykazoval tendencie mierneho poklesu. Kým podiel sociálnych dávok na bežných príjmoch do roka 2000 rástol, od roka 2001 sa začal postupne znižovať¹⁵ a v súčasnosti je stabilizovaný na úrovni mierne nad 14 %.

Na strane bežných výdavkov domácností možno vo vývoji štruktúry v porovnaní s predchádzajúcim obdobím zistiť také zmeny, v ktorých sa premietajú rôzne administratívne zásahy a úpravy vyplývajúce z realizovania jednotlivých reforiem. Najvyšší podiel predstavujú sociálne príspevky, ktorých podiel na bežných výdavkoch zaznamenával do roka 2000 pomalý nárast. V roku 2001 sa zvýšil o takmer 5 p. b. a v roku 2004 dosiahol najvyššiu úroveň. Vývoj podielu bežných daní z dôchodkov a majetku bol ešte nerovnomernejší. Po prudkom poklese v roku 2000 sa následne v roku 2001 zaznamenal nárast o 3 – 4 p. b. V roku 2004 nasledoval opäť prudký pokles. Pri pohľade na vývoj podielu bežných daní z dôchodkov a majetku na bežných príjmoch, teda koľko obyvateľstvo zaplatilo daní z dôchodku a majetku zo svojich príjmov, sa ukazuje, že v roku 1994 to bolo 3,3 %, v roku 1999 už 5,2 % a v roku 2004 to pokleslo 4,4 %.¹⁶ Najvýraznejšie skoky v štruktúre bežných výdavkov však možno pozorovať v prípade podielu ostatných bežných výdavkových transferov. Výrazný rast sa prejavil do roka 2000 na 16,5 %, v roku 2001 to bol prudký pokles, s následnou stabilizáciou na úrovni okolo 10 %.¹⁷

Rozdiel medzi bežnými príjmami a bežnými výdavkami predstavuje tú časť dôchodku, ktorú domácnosti realizujú v oblasti spotreby a úspor. Inak povedané, ide o hrubý disponibilný dôchodok, ktorý domácnostiam zostáva po úhrade obligatórnych daní a poplatkov z osobných dôchodkov. Rozhodnutia obyvateľstva v oblasti spotreby a úspor boli v sledovanom období determinované vývojom cien na spotrebiteľskom trhu tovarov a služieb, ako aj ponukou rôznych spotrebných úverov, ponukou nových produktov nakupovaných na splátky a celkovou úrovňou bežných príjmov domácností. Vývoj na úrovni hrubého disponibilného dôchodku, konečnej spotreby domácností a hrubých úspor znázorňuje graf 1.

Z vývoja znázorneného na grafe 1 vyplýva, že kým konečná spotreba domácností kopíruje vývoj hrubého disponibilného dôchodku, tak vývoj v oblasti hrubých úspor vykazuje len minimálne zmeny.

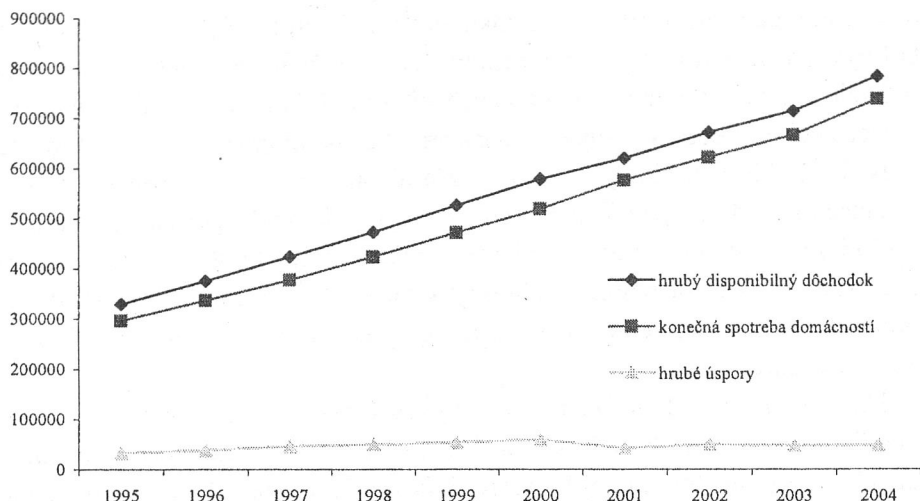
¹⁵ Tento vývoj súvisí so zavedením tvrdších podmienok na získanie sociálnych dávok. Je to jeden z aspektov reformy sociálnej politiky.

¹⁶ Je to dôsledok daňovej reformy, ktorý viedol k poklesu priamych daní, zvýšeniu nepriamych daní a k úpravám municipálnych daní.

¹⁷ Do uvedených výdavkových transferov sú zaradené poplatky do miestnych rozpočtov, platby poistného na krytie rizík a škôd, jednorazové príspevky na pomoc občanom v iných krajinách, ale napríklad aj členské príspevky, podpora a dary rôznym organizáciám a nadáciám. Zaznamenaný vývoj je aj prejavom nestability administratívnych opatrení, ktoré boli prispôsobované očakávanému vývoju štátneho rozpočtu.

Graf 1

Hrubý disponibilný dôchodok, konečná spotreba domácností a hrubé úspory



Znamená to, že tá časť dôchodku, ktorá zostala domácnostiam po úhrade obligatórnych platieb, sa výraznejšie premietla do spotreby, alebo inak, manévrovací priestor pre hrubé úspory (HÚ) nevykazoval dlhodobo priaznivý vývoj. Tomu zodpovedá aj priemerné ročné tempo rastu dotknutých ukazovateľov, kde za obdobie 1995 až 2004 bol za hrubý disponibilný dôchodok (HDD) aj konečnú spotrebu domácností (KSD) zaznamenaný vyrovnaný vývoj (HDD 10,1 %, KSD 10,7 %). Hrubé úspory sa vyvíjali priemerným ročným tempom rastu 4,4 %. Od roka 2001 do roka 2004 možno registrovať spomalenie tempa rastu za všetky ukazovatele (HDD 8,1 %, KSD 8,5 % a HÚ 4,0 %).

Zmeny v uvedených oblastiach sa teda premietli do takých rozhodnutí domácností v proporcií použitia HDD, ktoré predstavovali 90,0 % jeho použitia na KSD v roku 1995 a 10 % na HÚ, v roku 2001 už 93,1 % na KSD a 6,9 % na HÚ a v roku 2004 tento pomer predstavoval 93,9 % jeho použitia na KSD a 6,1 % na HÚ.¹⁸ Sklon domácností k úsporám, ktorý odráža miera úspor počítaná z HDD, mal taký charakter, že do roka 1997 rástol, následne až do roku 2000 klesal a od roku 2001 prudko klesal a jeho vývoj bol nevyvážený.¹⁹ Kým do roka 1997 bol sklon k úsporám motivovaný výraznejšou dynamikou hospodárskeho rastu a inflačného vývoja, tak do roku 2000 zase spomalením hospodárskeho rastu, ktorý

¹⁸ Údaje počítané za rok 2004 vychádzajú z navýšeného HDD o úpravy vyplývajúce zo zmien čistého majetku domácností v rezervách penzijných fondov.

¹⁹ Veľmi podobný, ale nie identický charakter vývoja možno registrovať za mieru úspor počítanú ako podiel HÚ na bežných príjmoch.

sa prejavil aj v spomalení tempa rastu bežných príjmov domácností. Do roku 2000 bol ovplyvnený aj výrazným zvýšením ponuky na spotrebiteľskom trhu prostredníctvom novo sa vytvárajúcich sietí hypermarketov²⁰ a poklesom záujmu o produkty peňažného trhu v dôsledku znižovania úrokových mier. Po roku 2001 bol vývoj v oblasti miery úspor zásadne ovplyvňovaný premietaním administratívnych opatrení v rámci regulovaných cien, keď boli domácnosti nútené pre-rozdeľovať spotrebné výdavky v závislosti od disponibilných príjmov. V dôsledku ďalšieho poklesu úrokových sadzieb klesali aj výnosy z dôchodkov a majetku a domácnosti vďaka „vynútenému posilňovaniu“ sklonu k spotrebe „naštartovali“, vzhľadom na vývoj reálnych príjmov, zoslabovanie sklonu k úsporám. Takýto charakter vývoja bol najviac viditeľný v roku 2003. V roku 2004 zosilňovanie sklonu k spotrebe už nebolo vynútené,²¹ prejavil sa aj rast úverového financovania na bývanie.

Na úrovni KSD domácností ide o výrazný sklon domácností k spotrebe, pri stabilizovanej dynamike jej vývoja.²² V dôsledku cenového vývoja možno očakávať mierny rast jej reálnej hodnoty. Vývoj miery úspor domácnosti naznačuje stabilizovanie sklonu k úsporám, resp. len jeho mierne zoslabovanie v strednodobom časovom horizonte.

Z výsledkov Mikrocenzu 2003, ktorý obsahuje výberový prieskum domácností v roku 2002, vyplýva, že čisté peňažné príjmy predstavovali v roku 2002 1,85-násobok príjmov, ktorými disponoval jeden člen domácnosti v SR v roku 1996.²³ Ich priestorové rozloženie vykazuje veľmi výrazné diferencie. Kým v Bratislavskom kraji predstavoval podiel čistých príjmov 1 člena domácnosti na čistých príjmoch 1 člena domácnosti za priemer SR 121,9 %, tak v Košickom kraji to bolo len 58,1 %.²⁴ Základné informácie o diferenciách v oblasti príjmov domácností za jednotlivé kraje ako podiel na priemere SR podáva graf 2.

Rozdielne predpoklady vývoja spotrebiteľského dopytu možno sledovať aj skúmaním rozloženia príjmov domácností podľa veľkosti obcí. Výsledky (kvantitovej) analýzy priestorového rozloženia príjmov potvrdili predpoklady, že obyvatelia väčších obcí majú vyššie príjmy ako obyvatelia menších obcí.

²⁰ Tie mali ešte zásadnejší vplyv po roku 2000, a osobitne v roku 2003.

²¹ V príjmoch domácností sa prejavili výsledky reštitúcií, ako aj predaj majetku z domácností iným sektorom.

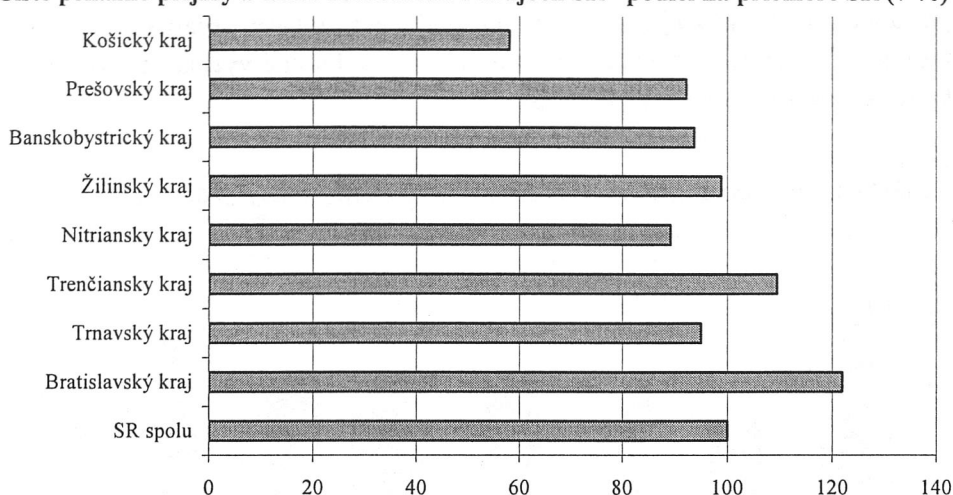
²² Vývoj po roku 2001 je výsledkom najmä deregulačných procesov v oblasti cien. Od uvedeného roka dochádza k zrýchleniu konvergovania výdavkových štruktúr domácností Slovenska k štruktúram typickým pre staré členské štáty EÚ. Najmä v oblasti podielu výdavkov za potraviny a bývanie.

²³ Čisté peňažné príjmy v roku 2002 predstavovali 78 624 Sk na člena domácnosti v SR.

²⁴ Kým údaj za Bratislavský kraj korešponduje s údajmi pravidelne uvádzanými v rámci publikácií o regiónoch Slovenska, tak v prípade údajov za Košický kraj ide o mimoriadne vysoké rozdiely. Tie pravdepodobne súvisia s nevhodným výberom štatistickej vzorky pre Košický kraj. Mikrocenzus 2003, ktorý mal široký záber, tieto nedokonalosti zrejme odhalil.

G r a f 2

Čisté peňažné príjmy 1 člena domácnosti v krajoch SR - podiel na priemere SR (v %)



Podrobnejšia analýza však poukazuje na výrazné rozdiely v rozvrstvení príjmových pásiem. V obciach do 10 000 obyvateľov je príjem 25 % domácností mierne pod slovenským priemerom (52 000 Sk), avšak v mestách od 10 000 do 50 000 obyvateľov je hlboko pod priemerom (46 000 Sk). V mestách nad 50 000 obyvateľov sú príjmy nad slovenským priemerom (55 000 – 58 000 Sk); 50 %-ný kvantil je ešte viac vyrovnaný ako 25 %-ný. V mestách do 100 000 obyvateľov sú príjmy domácností na úrovni 73 000 – 76 000 Sk a iba vo väčších mestách príjmy stúpajú na úroveň 82 000 až 91 000 Sk. Výrazné rozdiely ukazuje percento domácností s príjmom nad 150 000 Sk. Mierne rastie s rastom počtu obyvateľov obce (od 5. % v obciach do 500 obyvateľov až po 13 % v obciach od 5 000 do 10 000 obyvateľov) a stagnuje v mestách (12 – 13 % v obciach od 5 do 10 000 obyvateľov, s prepadom na 8 % v mestách od 20 do 50 000 obyvateľov). Vo veľkých mestách nad 100 000 obyvateľov je až na úrovni 22 %.

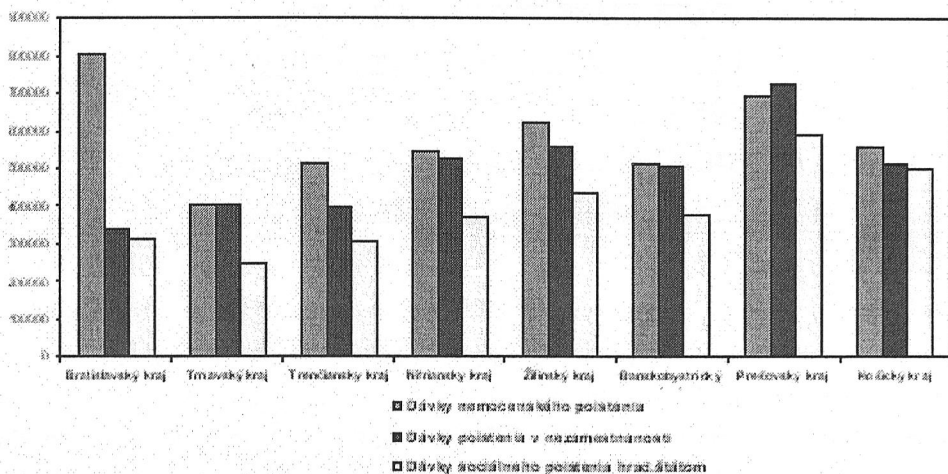
Ďalší pohľad na priestorové formovanie príjmov, najmä ich štruktúry, umožňuje skúmanie významných výdavkov Sociálnej poisťovne v regionálnom priestore. Graf 3 podáva obraz o veľkosti dávok nemocenského poistenia, dávok poistenia v nezamestnanosti a dávok sociálneho poistenia hradených štátom v jednotlivých krajoch Slovenska v roku 2004.

Z grafu 3 vyplýva že najväčší objem dotknutých dávok sa vypláca v rámci Prešovského, Žilinského a Košického kraja. V týchto krajoch sa nachádzajú okresy, kde z dlhodobého pohľadu možno registrovať zásadné problémy vo formovaní dôchodkov domácností i podnikov.²⁵ V oblasti spotrebiteľského správania to znamená obmedzený spotrebiteľský dopyt, s dôsledkami vo vývoji veľkosti

a štruktúry regionálnej ponuky. Zo spoločenského aspektu ide o niektoré riziká, ktoré sa premietajú aj v náraste kriminality. Z pohľadu štruktúry a veľkosti vyplácaných dávok je zrejmé, že v týchto regiónoch treba pri realizovaní programov ich ekonomického a sociálneho oživenia nevyhnutné vychádzať zo znalostí bariér želateľných zmien na trhu práce.²⁶

G r a f 3

Výdavky fondov sociálneho zabezpečenia v krajoch SR v roku 2004 (v tis. Sk)



3. Spotrebiteľské zvyklosti

Medzi základné faktory, ktoré ovplyvňujú vlastné správanie obyvateľstva na spotrebiteľskom trhu tovarov a služieb, ako aj v oblasti sporenia, patrí úroveň a štruktúra príjmov domácností, zloženie domácnosti a postavenie jej jednotlivých jej členov, ale aj hodnotové preferencie a vzory, ktoré sa v domácnosti uznávajú. Fixovanie zmien v spotrebných zvyklostiach je možné sledovať len z dlhodobého pohľadu.

Na rozhodnutia domácností uskutočňovať viac alebo menej výrazné zmeny v spotrebiteľských zvyklostiach v dlhšom časovom horizonte vplyva vývoj pomeru medzi stabilnými a variabilnými dôchodkami.²⁷ Ten, ako sme uviedli

²⁵ Neznamená to, že v ostatných krajoch sa nenachádzajú „ostrovy“ s problémami vo formovaní dôchodkov domácností a podnikov. Ich existenciu dokumentuje predovšetkým vývoj miery nezamestnanosti.

²⁶ Nejde len o rast počtu dlhodobo nezamestnaných, ale v rámci tejto skupiny nárast počtu mladých vekových skupín obyvateľstva, ktoré ešte pracovať nezačali, alebo pracovať nechcú.

²⁷ Teoretická báza spotrebnej funkcie hovorí, že domácnosti priebežne korigujú odhad permanentného dôchodku (stabilného dôchodku) na základe vývoja bežného dôchodku (aktuálny v určitom čase, spravidla ide o jeden rok). V bežnom období spotreba nereaguje na zmeny

v predchádzajúcej časti, sa vo väčšine domácností mení len postupne. Na jednej strane má svoje zákonitosti vyplývajúce z existencie životných cyklov v domácnostiach,²⁸ na strane druhej je ovplyvňovaný zmenami, ktoré prichádzajú z roviny reálnych procesov vývoja transformovanej slovenskej ekonomiky a spoločnosti. Práve uvedená druhá strana má v sebe zakomponovaný impulz procesu zmien správania významnej časti domácností, ktorý obsahuje ich snahu o zásadné zlepšenie životného štandardu na úroveň dosahovanú v ekonomicky vyspelých krajinách, a to aj za cenu zadlženia.²⁹

Vplyv uvedených procesov je možné sledovať predovšetkým v oblasti zmien v spotrebných výdavkoch domácností. Ide najmä o zmeny vo výdavkovej štruktúre jednotlivých skupín domácností a zmeny v spotrebe vo fyzických jednotkách. V kontexte s analýzami vývoja štruktúry spotrebných výdavkov domácností od roka 1992 možno konštatovať, že najvýraznejšie zmeny v spotrebiteľských zvyklostiach sa prejavujú v spotrebe potravín, vo výdavkoch za bývanie, vodu, elektrinu a plyn, vo využívaní niektorých druhov trhových služieb, v oblasti zdravia a vzdelávania. V tejto súvislosti možno uviesť, že štruktúra spotrebných výdavkov domácností v SR sa významne približuje k štruktúram typickým pre krajiny EÚ 15.³⁰ Zmeny v spotrebe potravín a nepotravinárskych tovarov sa realizujú na základe masovej zmeny sortimentu tovarov prostredníctvom formujúcich sa veľkých obchodných sietí s výrazným podielom tovarov zahraničnej proveniencie. Domácnosti reflektujú na nové typy trhových a netrhových služieb, ktoré pred rokom 1989 neexistovali, resp. existovali, ale mali výrazne nižšiu kvalitu a boli len úzko zamerané. Možno teda registrovať postupný prienik rôznorodých spotrebných kultúr a následné zmeny v spotrebiteľských zvyklostiach pozitívneho, ale aj negatívneho charakteru.³¹

Pokračovanie v konvergovaní k spotrebným štruktúram typickým pre vyspelé trhové ekonomiky bude pre domácnosti v SR predstavovať realizáciu ďalších

dôchodku v plnom rozsahu (zmeny v závislosti od variabilných príjmov). Domácnosť nevie, či ide o zmenu fixovanú na určitý čas. Až v ďalšom období, keď sa potvrdí rast bežného dôchodku a zmena sa stane permanentnou, zmení aj spotrebu.

²⁸ Narodenie detí, návrat matky do pracovného procesu, starostlivosť o rodičov, zakladanie nových domácností deťmi, odchod do dôchodku a zmenšenie domácnosti smrťou jej člena.

²⁹ Podľa Bank Austria Creditanstalt predstavovalo v roku 2004 zadlženie 1 obyvateľa Slovenska 24 100 Sk (na porovnanie, zadlženie 1 obyvateľa ČR bolo 37 440 Sk a Slovinska 61 220 Sk). Z odhadov vyplýva, že zadlženie 1 obyvateľa Slovenska v roku 2008 dosiahne 53 700 Sk (ČR 74 500 Sk a Slovinska 95 340 Sk). Takmer polovicu nárastu zadlženia v prípade Slovenska predstavuje skupina úverov na bývanie (z jednej tretiny ide o hypotekárne úvery).

³⁰ Ako to dokladujú údaje v tabuľkách 5 a 6.

³¹ Napríklad z pohľadu zabezpečovania zdravej výživy je zrejme ťažko pozitívne hodnotiť rozširujúcu sa sieť „fastfoodov“ amerického či ázijského pôvodu. Na druhej strane vybavenie domácností predmetní dlhodobej spotreby s garantovanou minimálne dvojročnou zárukou, v sortimente rôznych značiek a kategórií, v rôznych cenových úrovniach, s možnosťou okamžitej platby v hotovosti, kartou, či na splátky, možno hodnotiť jednoznačne pozitívne.

zásadných zmien v spotrebných výdavkoch. Nastúpený prienik rôznorodých spotrebných kultúr sa však len postupne „udomácní“ z dôvodu dlhodobého charakteru fungovania spotrebiteľských zvyklostí. Manévrovací priestor na ďalšie želané zmeny v spotrebe, ale aj v úsporách domácností je determinovaný prírastkami bežného dôchodku a jeho celkovou úrovňou. Vo väčšine domácností možno zaznamenať pretrvávajúce dôchodkové obmedzenia a vytváranie minimálnych rezerv. Dokumentuje to aj vzťah čistých príjmov a čistých výdavkov na člena domácnosti podľa spoločenských skupín, ktorý uvádza tabuľka 4.

Tabuľka 4

Podiel čistých výdavkov na čistých príjmoch na člena domácnosti podľa spoločenských skupín (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004
Spolu	98.9	98.3	96.4	97.3	101.4
Zamestnancov	98.1	97.7	95.7	96.4	100.3
Roľníkov	96.6	96.6	93.4	95.6	103.2
SZČO*	101.3	98.0	101.2	98.6	101.1
Dôchodcov	102.4	103.4	100.7	103.9	108.2

Poznámka: * Samostatne zárobkovo činné osoby.

Prameň: Vypočítané z [10].

Analýzy dôchodkovej vybavenosti a použitia dôchodkov domácností za obdobie 1996 – 2000 v nadväznosti na analýzu do roku 2004 poukazujú na niektoré významné zmeny v miere dôchodkového obmedzenia. Sú nasledovné:

- domácnosti dôchodcov od roka 1999 permanentne pokrývajú svoje výdavky aj z úspor,³² tvrdosť dôchodkového obmedzenia je zrejma najmä v roku 2004;³³
- domácnosti SZČO od roka 1999 reflektovali výraznejším záujmom na spotrebné úvery pri realizovaní spotreby, dôvody výkyvov v podieloch výdavkov na príjmoch v sledovanom období sú predovšetkým na strane príjmov;
- domácnosti roľníkov vykazujú schopnosť tvorby aspoň minimálnych rezerv, čo vyplýva z realizácie samozásobiteľskej funkcie v rámci spotreby, v roku 2004 aj táto skupina domácností využívala spotrebné úvery, ale aj hypotekárne úvery;
- pre skupinu domácností zamestnancov v porovnaní s ostatnými skupinami domácností bolo v celom sledovanom období charakteristické najvýraznejšie rozpočtové obmedzenie.

Analýza formovania dôchodkov v sledovanom období poukázala na permanentný rast nominálnych príjmov obyvateľstva pri zastavení poklesu reálnych príjmov v roku 2004. V spotrebných výdavkoch je možné registrovať dôsledky

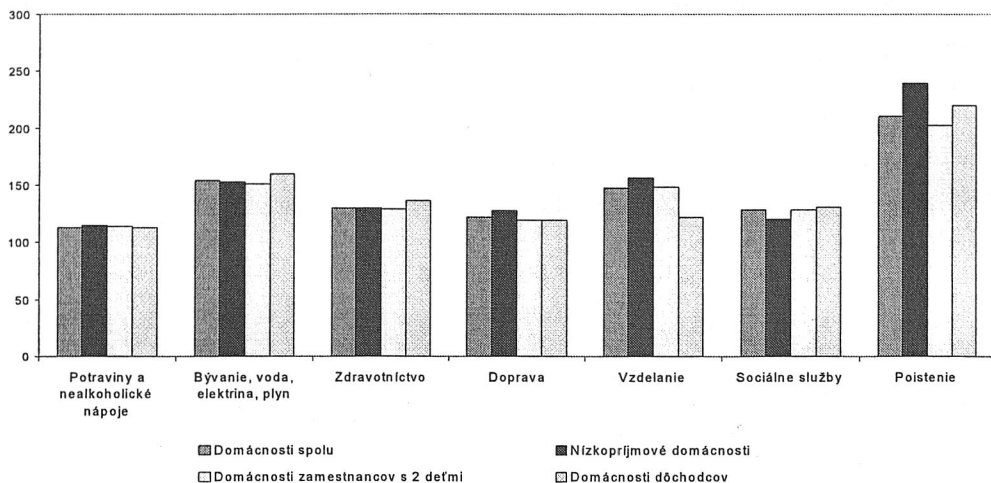
³² Vzhľadom na interné pravidlá bánk a obchodných domov nemožno rátať s tým, že výdavky boli hradené úvermi.

³³ Zmena politiky obchodných domov a politiky niektorých bankových subjektov pri vydávaní platobných kariet a poskytovaní spotrebných úverov.

rozdielnej dynamiky rastu nominálnych príjmov a životných nákladov, ktoré rastú rýchlejšie, najmä v posledných troch rokoch.³⁴ Graf 4 znázorňuje, ako sa cenový vývoj za vybrané odbory premieta do životných nákladov niektorých skupín domácností.

Graf 4

Indexy životných nákladov domácností v roku 2004 za vybrané odbory (2000 = 100)



Ako vyplýva z grafu 4, najvýraznejšie zmeny nastali v náraste výdavkov na poistenie, a to vo všetkých vybraných domácnostiach.³⁵ Ďalšou skupinou výdavkov, v ktorej došlo k výraznému nárastu, sú výdavky spojené s bývaním, na vodu, elektrinu a plyn. Rozsah deregulácie cien sa najviac dotkol domácností dôchodcov a nízkoprijimových domácností. Významným zistením je, že vo všetkých skupinách domácností došlo k poklesu výdavkov za potraviny.

Nielen v roku 2005, ale aj v roku 2006 možno rátať s ďalším nárastom výdavkov spojených s bývaním, so zdravotnou starostlivosťou, s nárastom výdavkov za dopravu a vzdelanie, no aj s istým poklesom výdavkov za potraviny a nealkoholické nápoje, odievanie a obuv, rekreáciu a kultúru a priemyselný tovar.

Určité porovnanie miery konvergovania k spotrebným štruktúram typickým pre vyspelé trhové ekonomiky, ako aj pozíciu Slovenska v porovnaní s vybranými krajinami v dotknutej oblasti poskytuje tabuľka 5. Štruktúra spotrebných

³⁴ Radikálny prepad reálnych spotrebných výdavkov bol naštartovaný v roku 1991 liberalizáciou cien, pokračoval v roku 1993 a 1994, v plnej miere sa prehĺbil dereguláciou cien v rôznych oblastiach od roka 1999.

³⁵ Suma poistného sa pri všetkých poistných produktoch zvýšila takmer dvojnásobne. Zvýšenie cien zodpovedá európskym smerniciam o poistení a súvisí s privatizáciou poisťovní.

výdavkov domácností v SR sa po cenovej liberalizácii v roku 1991 vyznačovala vysokým podielom výdavkov za potraviny a nealkoholické nápoje, nízkym podielom výdavkov za bývanie, zdravie, dopravu, vzdelanie a za niektoré trhové služby. Výdavky za potraviny si dlhodobo udržiavali svoju výraznú pozíciu v štruktúre spotrebných výdavkov. Zásadnejšie zmeny bolo možné registrovať až po roku 2000.

Podobný vývoj štruktúry spotrebných výdavkov sa zaznamenal aj v tých krajinách, ktoré mali ambíciu stať sa členmi EÚ. Sú evidentné rozdielne východiskové pozície v spotrebnej štruktúre a jej zmeny sa v jednotlivých krajinách realizujú v závislosti od aplikovania rôznych hospodárskych a fiškálnych politík v nadväznosti na sociálne politiky.

Tabuľka 5

Štruktúra spotrebných výdavkov* domácností vo vybraných krajinách v roku 1999 (v %)

	SK	EÚ 15	CZ	EE	HU	LT	LV	PL	RO	SI
Potraviny a nealkoholické nápoje	33.0	16.1	25.2	35.7	28.9	48.1	42.1	35.1	55.3	26.1
Alkoholické nápoje a tabak	3.6	2.8	3.5	3.4	4.3	4.0	2.8	3.3	2.7	3.4
Odievanie a obuv	10.3	6.9	7.7	7.7	6.6	8.0	7.1	7.0	7.4	8.4
Bývanie, voda, elektrina, plyn a iné palivá	12.4	24.6	17.1	18.7	19.5	12.3	17.0	18.4	15.3	10.7
Nábytok, bytové vybavenie a bežná údržba domu	6.4	7.0	7.8	5.4	5.4	4.8	4.2	5.5	4.3	6.8
Zdravie	1.2	3.1	1.5	1.6	3.0	3.5	3.5	4.4	2.3	1.6
Doprava	8.9	13.1	10.2	6.8	9.2	6.7	6.9	8.6	5.2	16.5
Pošty a telekomunikácie	2.1	2.0	2.0	2.8	4.4	1.9	3.2	2.3	1.4	1.9
Rekreácia a kultúra	8.2	9.4	11.0	7.5	6.7	3.5	5.6	6.5	2.6	8.8
Vzdelanie	0.5	0.7	0.6	1.2	0.4	0.3	1.0	1.3	0.6	0.7
Reštaurácie a hotely	5.8	6.4	5.0	3.5	3.0	3.8	2.5	1.3	0.8	5.9
Rozličné tovary a služby	7.6	7.9	8.4	5.7	8.6	2.9	4.1	6.3	2.1	9.2

Poznámky: * Agregované skupiny spotrebných výdavkov podľa COICOP.

Prameň: Vypočítané z [3].

Z údajov v tabuľke 5 vyplývajú pri porovnaní Slovenska a EÚ 15 v zastúpení jednotlivých skupín výdavkov v spotrebnej štruktúre nasledujúce rozdiely:

- podiel potravín je vyšší o takmer 17 p. b., potraviny predstavujú v štruktúre výdavkov takmer tretinu všetkých spotrebných výdavkov;
- podiel výdavkov za bývanie je nižší o 12,2 p. b., je teda takmer dvakrát nižší;
- podiel výdavkov na zdravotnú starostlivosť je nižší o takmer 2 p. b.;
- podiel výdavkov na dopravu je nižší o 4,2 p. b.

Ak porovnáme parametre Slovenska a Českej republiky v dotknutej oblasti v uvedenom roku, tie boli za potraviny a bývanie vo vzťahu k parametrom EÚ 15 priaznivejšie za Českú republiku.

Zmeny, ktoré nastali v štruktúre spotrebných výdavkov slovenských domácností po roku 1999, dokumentuje tabuľka 6. Z uvedených údajov vyplýva, že obdobie 2000 – 2004 je charakteristické výrazným posunom v zastúpení všetkých agregovaných skupín výdavkov, najvýraznejšie však v oblasti spojenej s výdavkami za bývanie a za potraviny. V porovnaní s rokom 2000 sa v roku 2004 znížil podiel výdavkov za potraviny o viac ako 3 p. b. a podiel výdavkov spojených s bývaním sa zvýšil o 1,7 p. b. Ak predpokladáme, že štruktúra spotrebných výdavkov za domácnosti EÚ 15 sa od roka 1999 významne nezmenila, potom možno konštatovať, že v oblasti výdavkov za bývanie je v prípade slovenských domácností minimálny rozdiel (1,6 p. b.), ale v oblasti výdavkov za potraviny a nealkoholické nápoje je rozdiel výraznejší (8,5 p. b.).

Tabuľka 6

Štruktúra spotrebných výdavkov* slovenských domácností za obdobie 2000 – 2004 (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004
Potraviny a nealkoholické nápoje	27.9	26.6	26.6	26.4	24.6
Alkoholické nápoje a tabak	5.9	5.5	5.6	5.3	4.9
Odievanie a obuv	6.3	5.4	5.2	5.0	4.8
Bývanie, voda, elektrina, plyn a iné palivá	21.3	20.9	21.1	22.3	23.0
Nábytok, bytové vybavenie a bežná údržba domu	5.0	5.9	5.8	5.6	6.0
Zdravie	1.0	1.2	1.2	1.3	1.9
Doprava	8.3	9.3	9.1	8.9	9.4
Pošta a telekomunikácie	2.4	2.6	2.7	2.9	2.9
Rekreácia a kultúra	8.5	9.5	9.2	8.8	8.6
Vzdelanie	0.7	0.8	0.9	0.9	1.0
Reštaurácie a hotely	6.9	6.9	6.9	6.8	6.6
Rozličné tovary a služby	5.8	5.4	5.7	5.8	6.3

Poznámky: * Podľa COICOP, v stálych cenách 1995 = 100.

Prameň: Vypočítané z [1; 10].

V najbližšom období možno očakávať ďalšie významné zmeny v štruktúre spotrebných výdavkov. Dôvodom pre tieto tvrdenia je pokračovanie nárastu cien elektrickej energie, ktorá ovplyvní zmeny vo výdavkovej štruktúre domácností v smere rastu podielu výdavkov za bývanie o 5 – 7 p. b. v období 2005 – 2006. Zároveň sa „umelo“ zníži podiel výdavkov za potraviny a nealkoholické nápoje.³⁶ Cenový vývoj sa rôznou mierou dotkne jednotlivých skupín domácností, najvýraznejšie nízkopríjmových domácností a domácností dôchodcov. Napriek naštartovaniu rastu reálnych príjmov v roku 2005 nemožno očakávať, že vo veľkej časti domácností sa zásadne zníži ich rozpočtové obmedzenie. Naopak, možno rátať so zväčšovaním tvrdosti rozpočtového obmedzenia domácností a s nárastom vynúteného zadlženia veľkej časti domácností.

³⁶ Možno predpokladať, že v roku 2007 sa budú realizovať opätovné zmeny štruktúry spotrebného koša domácností.

Uvedený vývoj sa môže premietnuť do zmien v štruktúre spotrebných výdavkov slovenských domácností nie smerom k priemeru EÚ, ale k spotrebným štruktúram vyspelejších ekonomík v rámci EÚ, ako napríklad v Nemecku a vo Veľkej Británii. Naznačené zmeny sa však budú realizovať pri diametrálne rozdielnej úrovni príjmov domácností. Slovenské domácnosti budú tieto zmeny uskutočňovať v rámci zväčšovania tvrdosti rozpočtového obmedzenia, vytváraním tlaku na úvery, ktoré budú kryť aj ich bežné výdavky, čo bude znamenať zásadný nárast ich zadlženia. Uvedený vývoj úzko súvisí s nastavenými parametrami vývoja ekonomiky Slovenska v nadväznosti na reformy realizované v jej jednotlivých oblastiach.

Zhrnutie

„Vzdialenosť“ Slovenska od priemeru EÚ 25 v ukazovateli HDP v PPS na obyvateľa sa evidentne znižuje, v roku 2004 dosiahol hodnotu 53,9 %. V rebríčku Slovensko nasleduje za Slovinskom, Českou republikou a Maďarskom.

Po roku 2001 zrýchlenie dynamiky hospodárskeho vývoja malo len miernejší účinok na formovanie dôchodkov domácností v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. S tým korešponduje aj znižovanie podielu bežných príjmov domácností na dôchodkoch vytvorených v národnom hospodárstve po roku 2001.

Do permanentného dôchodku sa zahrňuje len menšia časť prírastku príjmov a spotreba sa odvodzuje od priemerných príjmov v minulosti. V oblasti variabilných príjmov možno v posledných rokoch registrovať markantný nárast celkového objemu spotrebných úverov, spojených predovšetkým s bývaním.

Vývoj štruktúry bežných príjmov domácností možno hodnotiť pozitívne v oblasti hrubého zmiešaného dôchodku. Je reprezentovaný dôchodkami z podnikania a dôchodkami z pracovnej činnosti podnikateľov. Od roka 1993 jeho podiel permanentne rastie. Na strane bežných výdavkov domácností možno vo vývoji štruktúry v porovnaní s predchádzajúcim obdobím zistiť zmeny, v ktorých sa premietajú rôzne administratívne zásahy a úpravy vyplývajúce z realizovania jednotlivých reforiem. Najvyšší podiel predstavujú sociálne príspevky, ktorých podiel na bežných výdavkoch zaznamenával do roka 2000 pomalý nárast a v roku 2004 dosiahol najvyššiu úroveň. Obyvateľstvo v roku 1994 zaplatilo na daniach z dôchodku a majetku zo svojich príjmov 3,3 %, v roku 1999 už 5,2 % a v roku 2004 to bolo 4,4 %.

Konečná spotreba domácností v celom sledovanom období kopírovala vývoj hrubého disponibilného dôchodku a vývoj v oblasti hrubých úspor vykazoval len minimálne zmeny. Tá časť dôchodku, ktorá zostala domácnostiam po úhrade obligatórnych platieb, sa výraznejšie premietla do spotreby, resp. manévrovacích

priestor pre hrubé úspory nevykazoval dlhodobu priaznivý vývoj. Domácnosti sa rozhodli pre proporciu použitia hrubého disponibilného dôchodku a úspor v pomere 90 : 10 v roku 1995, v roku 2001 už 93,1 : 6,9 a 93,9 : 6,1 v roku 2004. Sklon domácností k úsporám mal taký charakter, že do roka 1997 rástol, následne až do roku 2000 klesal a od roka 2001 prudko klesal a jeho vývoj bol nevyvážený. Kým do roka 1997 bol sklon k úsporám motivovaný výraznejšou dynamikou hospodárskeho rastu a inflačného vývoja, tak do roka 2000 zase spomalením hospodárskeho rastu. Do roka 2000 bol ovplyvnený aj zvýšením ponuky na spotrebiteľskom trhu prostredníctvom novovytváraných sietí hypermarketov a poklesom záujmu o produkty peňažného trhu v dôsledku znižovania úrokových mier. Po roku 2001 bol vývoj v oblasti miery úspor zásadne ovplyvňovaný premietaním administratívnych opatrení v rámci regulovaných cien a domácnosti boli nútené prerozdeľovať spotrebné výdavky v závislosti od disponibilných príjmov. Ďalším poklesom úrokových sadzieb klesali výnosy z dôchodkov a majetku. Domácnosti vďaka „vynútenému posilňovaniu“ sklonu k spotrebe „naštartovali“, vzhľadom na vývoj reálnych príjmov, zoslabovanie sklonu k úsporám. Takýto charakter vývoja bol najviac viditeľný v roku 2003. V roku 2004 zosilňovanie sklonu k spotrebe už nebolo vynútené, prejavil sa aj rast úverového financovania na bývanie.

Čisté peňažné príjmy v roku 2002 predstavovali 1,85-násobok príjmov, ktorými disponoval jeden člen slovenskej domácnosti v roku 1996. V Bratislavskom kraji predstavoval podiel čistých príjmov jedného člena domácnosti na čistých príjmoch jedného člena domácnosti za priemer SR 121,9 %, v Košickom kraji to bolo len 58,1 %. Výsledky kvantilovej analýzy priestorového rozloženia príjmov potvrdili predpoklady, že obyvatelia väčších obcí majú vyššie príjmy ako obyvatelia menších obcí. Podrobnejšia analýza však poukázala na výrazné rozdiely v rozvrstvení príjmových pásiem. Najväčší objem dávok zo sociálnych fondov sa v roku 2004 vyplácal v rámci Prešovského, Žilinského a Košického kraja.

V kontexte s analýzami vývoja štruktúry spotrebných výdavkov domácností od roka 1993 možno konštatovať, že najvýraznejšie zmeny v spotrebiteľských zvyklostiach sa prejavujú v spotrebe potravín, vo výdavkoch za bývanie, vodu, elektrinu a plyn, vo využívaní niektorých druhov trhových služieb, v oblasti zdravia a vzdelávania. Štruktúra spotrebných výdavkov domácností na Slovensku sa významne približuje k štruktúram typickým pre krajiny EÚ 15. Pokračovanie v konvergovaní k spotrebným štruktúram typickým pre vyspelé trhové ekonomiky predstavuje pre slovenské domácnosti realizáciu ďalších zásadných zmien v spotrebných výdavkoch. Nastúpený prienik rôznorodých spotrebných kultúr sa však len postupne prehĺbi. Manévrovací priestor na ďalšie želané zmeny v spotrebe, ale aj v úsporách domácností je determinovaný prírastkami

bežného dôchodku a jeho celkovou úrovňou. Vo väčšine domácností možno zaznamenať pretrvávajúce dôchodkové obmedzenia a vytváranie minimálnych rezerv.

Štruktúra spotrebných výdavkov slovenských domácností sa po cenovej liberalizácii v roku 1991 vyznačovala vysokým podielom výdavkov za potraviny a nealkoholické nápoje, nízkym podielom výdavkov za bývanie, zdravie, dopravu, vzdelanie a za niektoré trhové služby. Výdavky za potraviny si dlhodobo udržiavali svoju výraznú pozíciu v štruktúre spotrebných výdavkov. Zásadnejšie zmeny bolo možné registrovať až po roku 2000. Podobný vývoj štruktúry spotrebných výdavkov sa zaznamenal aj v tých krajinách, ktoré mali ambíciu stať sa členskými štátmi EÚ. Vzhľadom na očakávaný vývoj cien plynu a elektriny možno po roku 2005 očakávať výrazné zmeny vo výdavkovej štruktúre domácností v smere rastu podielu výdavkov na bývanie o 5 – 7 p. b. Tým sa umelo zníži podiel výdavkov za potraviny a nealkoholické nápoje. Štruktúra spotrebných výdavkov sa tak priblíži nie k priemeru EÚ, ale k štruktúram vo vyspelejších ekonomikách v rámci EÚ, ako napríklad v Nemecku a vo Veľkej Británii. Z hľadiska vývoja príjmov domácností to bude po roku 2005 znamenať zosilnenie tvrdosti rozpočtových obmedzení slovenských domácností.

Literatúra

- [1] Makroekonomické ukazovatele štvrtročných národných účtov, 2002, 2003, 2004. Bratislava: Štatistický úrad SR.
- [2] Mikrocenzus 2003. Bratislava: Štatistický úrad SR.
- [3] <<http://europa.eu.int/comm/eurostat>> – databázy.
- [4] <<http://www.statistics.sk/>> – databázy.
- [5] <<http://www.nbs.sk/>> – výročné správy.
- [6] <<http://www.finance.gov.sk/mfsr>> – makroekonomické prognózy 2005.
- [7] PAUHOFOVÁ, I. – BAUER, E.: Dôchodková situácia obyvateľstva a formovanie spotrebiteľských zvyklostí. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 45, 1997, č. 8 – 9, s. 621 – 640.
- [8] PAUHOFOVÁ, I. – BAUER, E.: Income Situation and Consumer Habits Formation in Transforming Slovakia. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 46, 1998, č. 6, s. 894 – 913.
- [9] PAUHOFOVÁ, I.: Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva v transformujúcej sa ekonomike Slovenska. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 49, 2001, č. 4, s. 769 – 795.
- [10] Štruktúra, príjmy a výdavky domácností SR, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004. Bratislava: Štatistický úrad SR.